

UOT 372.3/4

**KİÇİK MƏKTƏBLİLƏR ARASINDA ƏMƏKDAŞLIĞIN İNKİŞAFININ
SOSIAL VƏ PEDAQOJİ ASPEKTLƏRİ****Nuranə Nazim qızı Abdullayeva***Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0002-5787-6508**E-mail:** nuraneabdullayeva18@gmail.com*Açar sözlər: kiçik məktəbli, müəllim, əməkdaşlıq, sosial, pedaqoji.**Ключевые слова: маленький школьник, учитель, кооперативный, социальный, педагогический.**Key words: student, teacher, cooperative, social, pedagogical.*

Əməkdaşlıq pedaqogikası 1980-ci illərin ən əhatəli pedaqoji ümumiləşdirmələrindən biridir. Bu, təhsildə çoxsaylı innovativ proseslərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Birgə pedaqogikanın yaradıcı pedaqogika ilə müəyyən oxşarlıqları var ki, bu da uşaqlara təlim prosesində yaradıcı yanaşmağı və öz gələcəyinin yaradıcısı olmasını öyrədir. Pedaqogikanın hər iki sahəsində uşaq fərdi yaradıcı şəxsiyyət kimi qəbul edilir ki, onun ehtiyac və qabiliyyətlərinin tam inkişafına kömək etmək lazımdır. Müəyyən mənada pedaqoji əməkdaşlıq ideyası XX əsrin əvvəllərindəki ilk pedaqoji hərəkətlər - Maria Montessori pedaqogikası və Rudolf Steiner tərəfindən yaradılmış Valdorf pedaqogikasını əks etdirir [6, s.21]. Deyə bilərik ki, onlar digər pedaqoji cərəyanlarla yanaşı, yeni pedaqoji ideyanın əsasını təşkil etmişlər. Eyni zamanda, onlardan yalnız ən yaxşılıarı və zamanla sınaqdan keçirilmişlər götürülmüşdür.

Beləliklə, əməkdaşlıq pedaqogikası pedaqoji baxışlar sistemi, eləcə də XX əsrin 80-90-cı illərinin pedaqogikasında sosial-pedaqoji hərəkət, onun hakim totalitar pedaqogikanın anti-podu kimi humanist qoludur. Əməkdaşlıq pedaqogikası həmin illər üçün yeni, qeyri-ənənəvi istiqamətdə təhsilin bütün subyektləri (şagird, ailə, müəllim və məktəb) arasında münasibətlər problemlərini həll etdi. O, pedaqogikanın inkişafının humanist qolunu təmsil etdi, tədris və tərbiyənin alternativ forma və metodlarının formalaşması üçün əsas oldu. Hal-hazırda müasir məktəblərdə müəllim və şagirdlər arasında fikir ayrılıqları və sürtülmələr getdikcə daha çox özünü, xüsusən də orta məktəbdə büruzə verir. Nəsillər arasında maraqların toqquşması getdikcə daha çox olur. Lakin müəllimlər pedaqoji ünsiyyət tərzinin buna necə təsir etdiyini görmür, bəziləri isə görmək istəmir. Bir mövqə tutaraq, nəticələrdən asılı olmayaraq, ondan yarışmağa çalışırlar. Ancaq münaqişə vəziyyətində bu və ya digər davranışa hansı pedaqoji ünsiyyət tərzinə uyğun olduğunu daha aydın təsəvvür edə bilsək, məktəbdə yaranan bir çox, hətta hamısı deyil, qarşıdurmaların qarşısını almaq olar. Bütün təlim prosesi ümumiyyətlə pedaqoji ünsiyyət tərzinin seçimindən asılıdır.

Prof. H.Ə. Əlizadə qeyd edir ki, hər bir müəllimin sinifdəki görünüşü sosial təmasların tellərinin mürəkkəb birləşməsinə bənzəyir [3, s.88]. Bu əlaqə çox güclü olmalı, eyni zamanda müəllim və şagirdlərin mənəvi həyatını birləşdirməlidir. Bu cür əlaqəyə nail olmazdan əvvəl müəllim və şagird münasibətlərinin demokratikləşdirilməsi problemini həll etmək lazımdır.

Prof. A.N. Abbasova görə, məktəbdə iki əsas fiqur müəllim və şagirdədir. Onların sinifdə, dərsləndənkənar fəaliyyətlərdə və asudə vaxtlarında ünsiyyəti təhsil prosesinin səmərəliliyinin vacib şərtinə, şagird şəxsiyyətinin formalaşması vasitəsinə çevrilir [1, s.18]. Amma indi

məktəb həyatının demokratikləşməsi, xüsusən özünüidarənin inkişafı istiqamətində geniş axtarışlar aparıldığı bir vaxtda təhsilə avtoritar-bürokratik, necə deyərlər, imperativ yanaşma faktları ilə qarşılaşırıq.

Bəzən məktəblərdə belə bir vəziyyətlə qarşılaşa bilərik: müəllimlər öyrənmə və nizam-intizamı təkmilləşdirməyə can atırlar, lakin yanlış yol - şagirdlərə qarşı mübarizə yolunu seçirlər, onları öz iradələrinə tabe etməyə çalışırlar və çox vaxt şəxsiyyət kimi bir anlayışı unudurlar. Nəticədə iki əks düşərgə yaranır: ümumi məqsədlər naminə deyil, öz maraqlarını müdafiə etmək üçün mübarizə aparan müəllimlər və şagirdlər. Digər nəticə isə şagirdlərin müəllimlərin və məktəblərin tələblərini rədd etməsidir.

Müəllimlər heç də həmişə təmasların təşkilində onların aparıcı rolundan xəbərdar deyillər. M. Sarıtaş ünsiyyətdə çətinliklər yaranıqda, onların təxminən 25%-i fəsadların “şagirdlərdən qaynaqlandığını” və onların pis davranışlarının nəticəsi olduğuna inanır [5, s.181]. Təəssüf etməliyik ki, mentor münəqişə vəziyyətinin yaradılmasında çox vaxt əhəmiyyətli olan “təhfəsindən” xəbərdar deyil. Müəllim və şagirdlər arasında ünsiyyətdə əsas şey hörmət və tələbkərlığa əsaslanan münasibətlər olmalıdır. Pedaqoji ünsiyyət müəllimin sinifdə və sinifdən kənarda şagirdlərlə əlverişli mühit yaratmağa yönəlmiş peşəkar ünsiyyətidir. Müəllimlə şagirdlər arasında ünsiyyət hər cür mənfi emosiyaları aradan qaldırmalı, anlama sevinci, fəaliyyət susuzluğu oyatmalı, “təhsil prosesinin sosial-psixoloji optimallaşdırılmasına” təhfə verməlidir.

Müəllimin ünsiyyətinin xarakteri də fənn hazırlığı ilə müəyyən edilir. Onun şəxsiyyətinin keyfiyyətləri də bu prizmadan qavranılır. Müəllimin ünsiyyətdə fərdi iştirakçı kimi mövqeyini, şagirdlərə nə dərəcədə diqqət yetirdiyini təhlil etmək bacarığının inkişafı daha az əhəmiyyət kəsb etmir.

Pedaqogikada müxtəlif tipli “lider”lərin sosial-psixoloji portretinin aydın xüsusiyyətləri işlənib hazırlanmış, onların komanda üzvləri ilə ünsiyyət texnikası təhlil edilmişdir. Ünsiyyətin ikinci tərəfinə - qarşılıqlı əlaqəyə diqqət yetirərək əsas liderlik üslublarını nəzərdən keçirək:

- Avtoritar üslub;
- Demokratik üslub;
- Liberal üslub [6, s.48].

Ən pis liderlik tərzii liberal üslubdur. Onunla iş, bir qayda olaraq, daha az yerinə yetirilir və keyfiyyəti daha pis olur. Şübhəsiz ki, daha çox arzuolunan və əlverişli üslub müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı əlaqəsinin demokratik üslubudur. Demokratik üslub bütövlükdə kollektivlə və fərdi olaraq onun hər bir üzvü ilə qarşılıqlı əlaqənin effektivliyinin əsası və şərtidir. Yenilikçi müəllimlərin təcrübəsində müəllim və şagirdlər arasında münasibətlərin demokratikləşməsi istiqamətində yenidən qurulmasını müşahidə edirik. Burada demokratikləşmə elmi tövsiyələr, konkret tapşırıqlar və şərtlər nəzərə alınmaqla yaradıcı və işgüzar yanaşmadır. Təhsil strukturlarında münasibətlərin demokratikləşməsi probleminə həm indi, həm də yaxın gələcəkdə xüsusi əhəmiyyət verilir.

Demokratik üslub münəqişədə davranış strategiyası kimi əməkdaşlıq, uyğunlaşma və münəqişə vəziyyətlərinin həllində yumşaq, barışıq tərzii ilə xarakterizə olunur. İntuisiya həm də vacib keyfiyyətdir, lakin onu inkişaf etdirmək lazımdır, çünki intuisiya insanın öz üzərində uzunmüddətli praktik işinin nəticəsidir. Düşünmək olmaz ki, münasibətlərin demokratikləşməsi müəllimin hərəkətlərində tam özbaşınalıq deməkdir, burada azadlıq hamı tərəfindən qəbul edilmiş zərurətdir.

“Salam, uşaqlar!” kitabında Ş.A. Amonaşvili bu sözləri vurğulamışdır: “Hər dərsi müəllim uşaqlara hədiyyə kimi şərh etməlidir” [2, s.224]. Müəllim-şagird münasibətində birgə təlim

prinsipi şagirdin humanist yanaşmasında ifadə olunur. Müəllim və şagirdlərin əməkdaşlığı prinsip, tədris metodu və hətta yanaşma kimi başa düşülə bilər. Uşaq başqa insanlarla münasibət qurmadan şəxsiyyət kimi formalaşa bilməz. İnsan bioloji orqanizm olaraq uşaqlıqdan başqa insanlarla ünsiyyətə və münasibət qurmağa ehtiyac duyur. İnsanların özləri ictimai münasibətlərin, insanın şəxsiyyət və qabiliyyətlərinin məhsuludur, digər keyfiyyətlər ictimai münasibətlərdə formalaşır. Beləliklə, müəllim-şagird əməkdaşlığı cəmiyyətin inkişafı üçün müasir tələblərə cavab verən təhsil konsepsiyası sayıla bilər.

Pedaqoji əməkdaşlığın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, müəllim tədris prosesini idarə etməkdə şagirdlərə arxalanır. Onları öz köməkçisi hesab edir, tədris prosesini təşkil edərkən, onlarla birgə problemləri həll edərkən onların fikirlərini, mülahizələrini, istək və təkliflərini nəzərə alır. Bu prosesdə müəllim uşaqları təlim prosesinə cəlb etməyə çalışır ki, onlar müəllimlə birlikdə təhsil prosesinin tamhüquqlu iştirakçısı və təşkilatçısı olur. Eyni zamanda, tədris prosesində müəllimin, tərbiyəçinin köməkçisidir.

Pedaqoji əməkdaşlığın nəticələrini formalaşdırmaq:

I. şagird üçün:

- birgə fəaliyyət üçün motivasiyanın genişləndirilməsi və gücləndirilməsi;
- müvafiq hüquq və vəzifələrə malik cəmiyyətin üzvü kimi özünü dərk etməsi;
- şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə prosesində fərdi üslubun formalaşması;
- şəxsi əks etdirmənin inkişafı;
- təhsil (və digər) fəaliyyətin subyektinə çevrilməsi;
- “Mən konsepsiyası”nın aktiv formalaşdırılması;

II. bütün sinif üçün:

- sinifdə təhsil və idrak mühitinin optimallaşdırılması;
- təhsil fəaliyyətlərində və ondan kənar əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirilməsi;
- tədris və məktəbdənkənar fəaliyyətlərin prosesi və nəticəsi üçün fərdi və kollektiv məsuliyyətin inkişafı;
- problem və münaqişə vəziyyətlərində optimal qarşılıqlı əlaqə üçün bacarıqların inkişafı;
- şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə əməkdaşlığın təsirlərini birləşdirən qiymətləndirmə və qrup əks etdirmə sisteminin inkişafı;
- komandanın dəyərönlü birliyinin formalaşması [4, s.167].

Problemin aktuallığı. Kiçik məktəblilər arasında əməkdaşlığın inkişafının sosial və pedaqoji aspektləri müxtəlif mövqelərdən nəzərdən keçirilir. Əməkdaşlıq pedaqogikasının əsas ideyaları arasında məcburiyyətsiz öyrənmə, irəliləmə, seçim azadlığı, müəllim və şagirdlərin birgə fəaliyyəti, proksimal inkişaf zonasında öyrənmə, şagirdin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin və özünə hörmətinin inkişafı kimi məqamları qeyd etmək olar. Məqalədə şagirdlər arasında əməkdaşlığın sosial və pedaqoji aspektlərinə toxunulduğuna görə onu aktual hesab edə bilərik.

Problemin elmi yeniliyi. Bu məqalədə kiçik məktəblilər arasında əməkdaşlığın inkişafının sosial və pedaqoji aspektləri barədə sistemli şəkildə məlumat verilmişdir.

Bu məqalədə elmi ədəbiyyatda “əməkdaşlıq” anlayışı haqqında geniş məlumat verilmişdir.

Bu məqalədə pedaqoji əməkdaşlığın, müəllim-şagird əməkdaşlığının formalaşdırılması və nəticəsindən geniş bəhs olunmuşdur.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Abbasov A.N. Pedaqogika: müxtəsər konspekt və sxemlər. Bakı: Mütərcim, 2007, 80 s.
2. Əhmədov H.H. Pedaqogika. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 454 s.
3. Əlizadə H.Ə. Sosial pedaqogika. Bakı: Bakı Universiteti, 2013, 365 s.
4. Gündüz Y., Can E. Öğrenci görüşlərinə görə ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenlerinin sınıf yönetimi ilkelerine uyma düzeyleri // Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, cilt 19, sayı 3, 2013, s.419-446.
5. Sarıtaş M. Öğretmen adaylarının değerlendirmelerine göre sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarını değiştirmek ve düzeltmek amacıyla yararlanılan stratejiler // Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XIX (1), 2006, s.167-187.
6. Джонсон Д., Джонсон Р., Джонсон-Халубек Э. Методы обучения. Обучение в сотрудничестве. СПб.: 2001, 256 с.

N.N. Abdullayeva

**Социально-педагогические аспекты развития взаимодействия
между младшими учениками
Резюме**

Таким образом, необходимость и возможность включения сотрудничества в образовательный процесс определяются ожиданиями на разных уровнях: учебно-методическом (технологии образовательного сотрудничества, интерактивное обучение и т. д.), социально-педагогическом. Это ясно следует из новых образовательных стандартов, которые включают в себя следующие результаты обучения и воспитания школьников. Таким образом, учебная деятельность школьников в кооперативном формате в большей степени отвечает этим правилам, чем традиционная классно-урочная система.

N.N. Abdullayeva

**The social and pedagogical aspects of improving
cooperation among young school children
Summary**

Thus, the necessity and possibility of including cooperation in the educational process is determined by expectations at different levels: teaching-methodical (technologies of educational cooperation, interactive training, etc.), social and pedagogical. This clearly follows from the new educational standards, which include the following among the outcomes of schoolchildren's education and upbringing. Thus, the educational activity of schoolchildren in the cooperative format meets these rules more than the traditional class-lesson system.

Redaksiyaya daxil olub: 06.03.2024